

POTENCIAL AKADEMSKE IN JAVNOPOLITIČNE IZRABE DRUŽBOSLOVNIH PODATKOV V SLOVENIJI: PRIMER EVROPSKE DRUŽBOSLOVNE RAZISKAVE**

Povzetek. Članek analizira možnosti in mehanizme sistematične akademske in javnopolitične izrabe rezultatov Evropske družboslovne raziskave (ESS) v mednarodnem in slovenskem prostoru. V prvem delu izpostavi pomen z dokazi podprtega oblikovanja politik ter primerja različne metode zbiranja in sinteze velikega števila raziskovalnih izsledkov za potrebe neakademskega uporabnikov. V drugem delu na podlagi bibliografskih podatkov predstavi vzorce dosedanje izrabe podatkov ESS po državah, akademskih disciplinah ter tematskih in javnopolitičnih področjih v obdobju 2003–2014. Nato analizira, kje je z vidika slovenskih analitikov največji potencial pregledne izrabe rezultatov ESS, in ugotavlja, da raziskava ponuja široke možnosti za evalvacijo javnopolitičnih usmeritev, ciljev in deloma ukrepov predusem na področju blaginjske, ekonomske, priseljske in družinske politike. Na koncu se dotakne problematike dostopa do znanstvenih publikacij, ki za zdaj predstavlja veliko oviro neakademskega uporabnikom, ko gre za pregledne študije.

Ključni pojmi: Evropska družboslovna raziskava, sistematični pregled, javnopolitični uporabniki, prost dostop

Pomen in metode povzemanja podatkov za javnopolitične uporabnike

Oblikovalci javnih politik so pod vse večjim pritiskom, da svoje programe in ukrepe utemeljijo na strokovnih spoznanjih. Na drugi strani tudi raziskovalci želijo svoje izsledke prenesti v prakso, pogoj za to pa je, da jih čim učinkoviteje posredujejo. Vendar pa, kot ugotavljajo analitiki, raziskovalci kljub vse večjemu strokovnemu utemeljevanju politik pogosto s težavo najdejo javnopolitično občinstvo, zato je razkorak med akademskim raziskovanjem

---

* Doc. dr. Brina Malnar, znanstvena sodelavka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani; dr. Milan Šinko, asistent na Biotehniški fakulteti, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

in javno politiko predmet številnih komentarjev in raziskav. Študije (Oliver in drugi, 2014) navajajo različne dejavnike, ki bodisi preprečujejo bodisi spodbujajo uporabo raziskovalnih podatkov v javnih politikah. Zavirajo jih predvsem odsotnost ustreznih raziskav, pomanjkanje časa ali priložnosti, pomanjkanje veščin za izrabo podatkov ter stroški. Nasprotno pa jih spodbujajo predvsem ustrezne študije in relevantni podatki ter prost dostop do njih.

Problem s prenosom spoznanj v prakso nastane predvsem zato, ker imajo raziskovalci pogosto drugačne prioritete kot oblikovalci politik. Zaradi pritiska po objavah v znanstvenih revijah namreč mnoge študije nagovarjajo predvsem raziskovalno javnost, malo ali nič pozornosti pa namenjajo prioriteta oblikovalcev politik. Še manj je študij, ki vključijo oblikovalce politik že v fazi izdelave raziskovalnega načrta, iz česar izvirajo že več desetletij stari očitki akademskemu raziskovalcem, da ne razumejo javnopolitičnih prioritet in procesov (ibid.: 8). Pomemben korekcijski dejavnik je lahko predvsem osebno sodelovanje med oblikovalci politik in raziskovalci oziroma izmenjava znanja, tudi prek tako imenovanih posrednikov znanja (angl. *knowledge brokers*).

Drugi pomemben dejavnik za prenos spoznanj pa je mnenje oblikovalcev politik o uporabnosti raziskovalnih izsledkov, ki morajo biti čim bolj jasni, relevantni, zanesljivi in kakovostni. Zato imajo veliko vlogo tradicionalne in novejša metode povzemanja podatkov, ki iz vse večje množice študij oziroma publikacij omogočijo pregledno, kakovostno in sintetično informacijo. Prav to – torej pregled, selekcija in sinteza – postaja vse bolj ključna naloga akademskih raziskovalcev pri komunikaciji z akterji javnih politik.

Metode sistematičnega pregleda

Metodološke pristope za povzemanje rezultatov velikega števila študij lahko v grobem razdelimo na kvantitativne in kvalitativne. Med kvantitativnimi ima najuglednejše mesto sistematični pregled (angl. *systematic review*), ki se je zaradi tako imenovane informacijske preobremenitve najprej uveljavil na področju medicinskih raziskav. Za zadnji dve desetletji je namreč značilna prava eksplozija raziskovalnih rezultatov, ki so na voljo oblikovalcem politik in raziskovalcem. Glede na to, da se število znanstvenih revij vsako leto povečuje, število objavljenih znanstvenih publikacij pa sega v tisoče objav, je javnopolitičnemu uporabniku skoraj nemogoče slediti aktualnim raziskovalnim izsledkom, razen če se ukvarja z zelo ozkim področjem (Petticrew in Roberts, 2006: 7). Najti informacije torej ni več problem, problem je najti relevantne in zanesljive informacije.

Pomen sistematičnega pregleda za javnopolitične uporabnike je zato predvsem v velikem prihranku časa. Nekdo s strokovnim znanjem na

določenem področju zanje pregleda ter vsebinsko in metodološko izbere informacije, dobljena sinteza pa nato nudi ustrezno podlago za sprejemanje odločitev (Schlosser, 2006: 1; Thomson, 2013: 17). Takšen pregled uporabnikom raziskovalnih rezultatov – raziskovalcem, odločevalcem in drugim – omogoča organiziranje in prednostno razvrščanje informacij. Konkretni cilj sistematičnega pregleda je lahko povratna informacija o uspehu določene javne politike, lahko pa je podlaga za njeno oblikovanje, ugotavljanje dejavnikov tveganja, usmerjanje primarnega raziskovanja v premalo obdelane vidike ipd. Cilj je lahko tudi pregled teorij, tipologij, podatkov ali metod na določenem področju (Petticrew in Roberts, 2006; Schlosser, 2006: 2–3; Thomson, 2013: 18; Harden, 2010: 1–2).

Ključni koraki sistematičnega pregleda so oblikovanje raziskovalnega problema, iskanje in pridobivanje vseh relevantnih znanstvenih virov oziroma raziskav, ocena metodološke kakovosti virov ter zbiranje in sintetiziranje izsledkov (Oliver in drugi, 2005: 430; Harden, 2010: 3; Roelfs in drugi, 2013: 76–79). Bistvena lastnost sistematičnega pregleda je, da temelji na celotni populaciji relevantnih znanstvenih rezultatov oziroma publikacij, saj je le na ta način mogoče zagotoviti popolnost in nepristranskost pregleda. Identifikacija relevantnih virov se praviloma začne z iskanjem ključnih besed v naslovih in povzetkih člankov bibliografskih baz ter nadaljuje s pregledom literature v teh virih. Končni cilj je zbrati, kritično ovrednotiti in povzeti izsledke vseh relevantnih študij, kar lahko pomeni več sto ali več tisoč enot, ki na primer proučujejo enako hipotezo ali učinek. S tem se močno zmanjša možnost pristranskega sklepanja oziroma merske napake in s tem možnost, da bi javnopolitični uporabniki svoje odločitve utemeljili na nezanesljivi empirični podlagi (Oliver in drugi, 2005: 429–436; Petticrew in Roberts, 2006: 3–15). Posamične študije so namreč redko tako kakovostne in vsestranske, da bi bile lahko samostojna podlaga za sklepanje o npr. uspehu določene javne politike.

Prav zaradi tovrstne rigoroznosti in zanesljivosti ugotovitev ima sistematični pregled posebno prestižno mesto, ko gre za z dokazi podprto oblikovanje politik (angl. *evidence based policy*), še zlasti če je uporabljena metoda metaanalize. To pa je mogoče le v primeru, da zbrane študije proučujejo podoben problem (npr. javnopolitično intervencijo), imajo podoben raziskovalno zasnovi (po možnosti z uporabo metode naključnostnega eksperimenta) in vključujejo nabor podobnih spremenljivk. Metaanaliza (v ožjem pomenu besede) namreč s statističnimi tehnikami združi oziroma povzame rezultate večjega števila študij v eno samo kvantitativno mero oziroma oceno učinka (več o metaanalizi v Petticrew in Roberts, 2006; Schlosser, 2006; Harden, 2010: 2–3). Zaradi številnih empiričnih študij je možnost tovrstne analize velika predvsem na medicinskem področju, zato je tu metaanaliza postala skoraj sinonim za sistematični pregled. Narašča pa tudi njena

uporaba na družboslovnem področju (Harden, 2010: 2; Roelfs in drugi, 2013: 89), kjer pa je študij, ki temeljijo na metodi naključnostnega eksperimenta, sorazmerno malo.

Metode nesistematičnega pregleda

V nasprotju z medicino je za družboslovje značilna nižja standardiziranost raziskovalnih pristopov. Tu praviloma ne gre za naključnostne eksperimente, ki bi na skoraj identičen statističen način merili podobne učinke oziroma preizkušali podobne modele, temveč za veliko število različnih metod, tako kvalitativnih kot kvantitativnih, različne vrste podatkov in drugi (Petticrew in Roberts, 2006). Zato sistematičnega pregleda v ožjem pomenu praviloma ni mogoče izpeljati, pač pa se pogosteje uporabljajo različne metode nesistematičnega pregleda. Ta v nasprotju s sistematičnim pregledom ne poda enotne končne kvantitativne mere učinka (npr. koeficienta povezanosti med spremenljivkama), zato pa lahko z njim dosežemo številne druge cilje, kot je povzemanje izsledkov na različnih tematskih področjih, lahko je pomemben vir idej ali informacij o kontekstu (npr. javne politike). Ena od najbolj uporabljenih različic nesistematičnega pregleda so tako imenovane študije obsega (angl. *scoping studies*). Te se ne osredotočajo na neko ozko analitično vprašanje kot v sistematičnem pregledu, temveč so usmerjene v širšo tematiko, kjer je mogoče oziroma nujno vključiti različne raziskovale pristope. To pa obenem pomeni manjšo standardiziranost virov, zato študije obsega populacije relevantnih raziskav praviloma ne selekcionirajo ali obtežujejo po kakovostnem merilu. Njihov namen je predvsem raziskati obseg, razpon in naravo izsledkov na določenem področju, narediti povzetek ter razkriti primanjkljaje v primarnem raziskovanju pojava (Arksey in O'Malley, 2005: 21–22).

Poglavitna točka razlikovanje je torej, da nesistematični pregled zaradi heterogenosti študij rezultatov praviloma ne more povzeti z enim koeficientom, pač pa le na način narativne sinteze. Ob tem se odpre prostor za pristranskost v interpretaciji oziroma povzemanju rezultatov, saj ne obstaja enotni pristop oziroma protokol za oblikovanje narativnih povzetkov (Thomson, 2013: 19). Obstaja pa nekaj uveljavljenih načinov sistematičnega povzemanja in prikazovanja izsledkov, predvsem tako imenovano tabeliranje, tj. sistematičen prikaz elementov v tabelah. Gre za elemente, kot so imena avtorjev in njihovih institucij, leto izvedbe, opis splošne zasnove študije, geografskega obsega, ključnih besed, raziskovane populacije in podpopulacij, primarnega raziskovalnega vprašanja, uporabljenih teorij, metod in podatkovnih virov ter ključnih izsledkov po tematskih sklopih. Na podlagi tovrstnih tabel je nato mogoče izdelati sintetično narativno oceno, ki mora vsebovati tudi kritično presojo kakovosti in teže posameznih

raziskav, vključenih v pregled, oziroma »narativno obteževanje« izsledkov (več o postopkih nesistematičnega pregleda v Petticrew in Roberts, 2006: 165; Thomson, 2013: 19–20; Arksey in O'Malley, 2005: 27–28; Varda in drugi, 2012: 565; Smit in Van Der Graaf, 2012: 36).

»Obteževanje« po merilu kakovosti oziroma njegova strokovna presoja je načeloma eden od ključnih elementov vseh pregledov, saj morajo bolj kakovostne raziskave v sintetičnem povzetku (statističnem ali narativnem) imeti večjo težo, še zlasti kadar so si izsledki raziskav nasprotujoči. Merila za oceno kakovosti študij so različna. V enem od pregledov so na primer avtorji kakovost študije ocenjevali na 10-stopenjski lestvici, ki je vključevala dve bibliometrični merili, 5-letni faktor vpliva znanstvene revije, kjer je bila študija objavljena, ter letno število citatov, ki jih je študija prejela od objave dalje (Roelfs in drugi, 2013: 87). V drugih pregledih so uporabili tudi bolj vsebinska merila, kot so način vzorčenja, metodološka zasnova študije, zanesljivost in veljavnost metod zbiranja podatkov in drugi (Thomas in drugi, 2004: 180).

Prav odsotnost tovrstne kakovostne presoje je na primer problematična pri metodi štetja glasov (angl. *vote count*), ki je načeloma najenostavnejša metoda kvantitativnega povzemanja izsledkov, na njej pa implicitno temelji tudi večina običajnih oziroma nesistematičnih pregledov literature v znanstvenih člankih (Petticrew in Roberts, 2006: 183–184). Pri metodi štetja glasov preprosto preštejemo, koliko študij kaže določen rezultat (na primer, da je bila neka politika ali ukrep uspešna ali da obstaja zveza med socialnim položajem in nestrpnostjo do družbenih manjšin ipd.) in koliko jih kaže nasprotno, prevladujoč izid pa sprejmemo kot končni odgovor na raziskovalno vprašanje. Pristop torej ne upošteva kakovostnih razlik med raziskavami, zato ga je treba uporabljati previdno, saj se rezultat enakovrednega štetja vseh obstoječih študij lahko precej razlikuje od rezultata, dobljenega le na podlagi izbora najboljših študij.

V primerjavi s statistično metaanalizo je torej implicitni cilj narativnega pregleda predvsem nova oziroma višja raven interpretacije in bolj poglobljeno razumevanje pojava, manj pa povzemanje izsledkov z enotno statistično mero (Harden, 2010: 4). Zato se pogosto uporabljajo tudi metode tematske analize, kot sta kodiranje besedil in izdelovanje tematskih kazal; kot analitično koristna pa se nasploh kaže kombinacija kvantitativnega in kvalitativnega pregleda, saj slednji pogosto pomaga pojasniti ozadje ali neskladnost kvantitativnih izsledkov.

Metode računalniške analize

Ob koncu kratkega pregleda metod za analizo in povzemanja rezultatov raziskav izpostavimo še metodo računalniške oziroma avtomatizirane

analize vsebine (angl. *machine content analysis*), ki se zaradi hitrega naraščanja elektronskih virov in vse večje informacijske preobremenitve hitro uveljavlja. Drugo ime zanjo je podatkovno ali vsebinsko rudarjenje (angl. *content mining*), pri čemer gre na akademskem področju predvsem za pregledovanje, razvrščanje ter grupiranje besedil in delov besedil iz (potencialno) več tisoč znanstvenih revij na določenem področju (Smit in Van der Graaf, 2012: 35–36).

Strokovnjaki na področju informatike tovrstno rudarjenje vidijo kot način pretvorbe nestrukturiranih vsebin v podatke, ki jih je mogoče analizirati z eno od tehnik tekstovne analize in sinteze. Pri metodi nabiranja informacij (angl. *information extraction*) so elementi besedila najprej samodejno razvrščeni v predhodno določene kategorije, nato pa je npr. mogoče opazovati statistično povezanost med njimi. Pri metodi povzemanja besedila (angl. *text summarization*) program samodejno razpozna in logično poveže najpomembnejše dele besedila. Pri tehnikah odgovora na vprašanje (angl. *question answering*), ki so sicer primernejše za uporabo na praktičnih področjih, kot so zdravstveno varstvo, izobraževanje, finance, marketing ipd., se z računalniško obdelavo generira odgovor na raziskovalno vprašanje, zastavljeno v naravnem jeziku. Tehnike analize razpoloženja (angl. *sentiment analysis* ali *opinion mining*) pa obdelujejo besedila, v katerih ljudje izražajo mnenja do organizacij, posameznikov, dogodkov ali produktov in so v družboslovju zelo uporabne predvsem na področju politične ali sociološke analize javnega mnenja (Gandomi in Haider, 2015: 140).

V navedenih primerih gre predvsem za komercialno uporabo (npr. za analizo vsebine sporočil uporabnikov socialnih omrežij, analizo mnenj uporabnikov različnih izdelkov ipd.), vendar pa se računalniška obdelava vsebine vse bolj uveljavlja tudi pri analizi akademskih publikacij oziroma izsledkov. Skeptiki sicer trdijo, da je na tej ravni poleg avtomatske vedno potrebna še »ročna« obdelava podatkov, če želimo doseči ustrezno raven natančnosti, saj so orodja za avtomatsko analizo še vedno zapletena in primerna le za ožja tematska področja. Optimisti pa poudarjajo predvsem naraščajočo količino digitalnih podatkov na vse več področjih, orodja avtomatizirane analize so po njihovem mnenju vse boljša in preprostejša, potreba po ročni obdelavi pa vse manjša. Kot pomemben korak naprej izpostavljajo tudi vse bolj razširjeno semantično označevanje besedil, ki ga opravijo založniki znanstvenih publikacij. Nedavna študija med njimi je tako pokazala, da večina redno dobiva zaprosila uporabnikov po vsebinskem rudarjenju, katerega končni rezultati so prikazani v obliki zgoščenih informacijskih oblik, kot so tabele, indeksi ali taksonomije (klasifikacije) (Smit in Van der Graaf, 2012: 36–42). Iz raziskovalne skupnosti se torej na založnike krepi pritisk po zgoščenih informacijskih produktih kot nečem, kar raziskovalci potrebujejo za preživetje v okolju informacijske preobremenitve. Prav dejstvo, da informacijska

preobremenitev ustvarja nujno potrebo po kakovostnejši in hitrejši analizi velikih količin vsebinskih podatkov (besedil), po možnosti na avtomatiziran način, je točka, kjer tako skeptiki kot optimisti soglašajo.

Kot enega prvih resnejših poskusov računalniške obdelave vsebine na akademskem področju v ilustracijo postopka omenjamo analizo vsebine internetnih študij (Peng in drugi, 2013). Avtorji so uporabili povsem induktiven pristop, torej so izhajali iz teorije, ki je vsebovana v podatkih – na podlagi šestih ključnih besed so določili okvir relevantne populacije 27.340 znanstvenih člankov, ki so obravnavali internet. Z analizo besed v 25.685 povzetkih člankov so določili prevladujoče tematike, nato pa članke s *cluster* metodo razvrstili v zaokrožene tematske sklope. V njih so z računalniško obdelavo razpoznali 23.486 različnih uporabljenih besed in ga zožili na seznam 1885 najbolj uporabljenih besed v (vsaj) 50 člankih. Na podlagi tega so določili štiri primarne tematske sklope, ki jih študije obravnavajo, in sicer e-zdravje, e-posel, e-družba in interakcija med človekom in tehnologijo (HTIs).

Zagotavljanje relevantnosti pregleda raziskav

Za katero koli obliko celovitega pregleda raziskav gre, še zlasti ko gre za sistematičen pregled, je izdelava pregleda praviloma strokovno kompleksna in časovno zahtevna, saj je včasih za celoten postopek potrebnih več let. Praviloma je tudi draga, saj gre za zelo delovno intenzivno nalogo, ki jo mora opravljati osebje z znanjem in veščinami iz metodologije, obdelave podatkov, zmožnostjo kritične presoje kakovosti študij oziroma publikacij in drugi (Thomas in drugi, 2004: 183). Ena od zadnjih študij delovnega vložka na primer ugotavlja, da se je število delovnih ur, vloženih v sistematične preglede, gibalo od 216 do 2518, povprečno število pa je bilo 1139. Povprečna cena izdelave pregleda je bila približno 104.750 dolarjev (Petticrew in Roberts, 2006: 49). Stroški so še višji, če želimo veljavnost in integriteto pregleda povečati z vključitvijo dveh ali več neodvisnih pregledovalcev ali ekip.

Zato je še toliko pomembneje, da ima pregled raziskav jasno določen cilj oziroma uporabnika, raziskovalno vprašanje pa mora biti čim bolj osredotočeno, saj v nasprotnem primeru lahko pregled postane neobvladljivo velik in nesistematičen (Petticrew in Roberts, 2006: 31; Thomson, 2013: 19). V primeru širokih tematik je zato bolje najprej opraviti študijo obsega in narediti narativni povzetek izsledkov, na podlagi česar se nato oblikuje konkretnije raziskovalno vprašanje in opravi sistematični pregled ali nova primarna raziskava. V bistveno pomoč pri izostritvi raziskovalnega vprašanja so lahko posvetovanja s strokovnjaki na določenem področju, saj bo pregled tem bolj relevanten, kolikor bolj bo odslikaval potrebe končnega uporabnika. To pa je najlažje doseči s tem, da se uporabnike ali deležnike

(financerje, izvajalce, oblikovalce javnih politik, druge odločevalce, uporabnike javnopolitičnih ukrepov in programov) vključi v posvetovanja že v fazi oblikovanja raziskovalnega oziroma preglednega vprašanja (angl. *review question*), ne pa šele potem, ko je pregled že opravljen.

Kot kažejo raziskave, so najbolj tipične metode zbiranja mnenj oziroma vključevanja strokovnjakov (angl. *expert involvement*) polstrukturirani intervjuji, anketni vprašalniki, tematske delavnice, fokusne skupine, konzultacije, delfi metoda ali ena od oblik opazovanja (Fischer in drugi, 2013: 2–4). V eni od raziskav javnopolitičnega ukrepanja so na primer avtorji v posvetovanje vključili tri skupine deležnikov in s tem dobili dodatne informacije o obsegu relevantnih študij ter vpogled v problematiko vsebinske in finančne učinkovitosti javnih programov, ki ga zgolj na podlagi pregleda literature ne bi dobili (Arksey in O'Malley, 2005: 29). V drugem projektu pa so avtorji financerjem in ključnim deležnikom najprej predstavili rezultate splošne pregledne študije in nato na podlagi razprave določili podskupino študij za bolj poglobljeno analizo (Oliver in drugi, 2005: 432). Tovrstne metode sodelovanja med akademskimi raziskovalci in neakadetskimi deležniki omogočajo pregledno analizo in njeno čim boljše usklajenost s potrebami uporabnikov, kar naj bi bil tudi njen cilj. Ne nazadnje je po koncu opravljene pregledne študije z vidika komunikacije z neakadetskimi uporabniki poleg relevantnosti pomemben tudi način prikaza rezultatov (Oliver in drugi, 2014: 6). Jasnost, zanesljivost, kakovost izvedene študije so pomembni dejavniki pri tem, ali deležniki izsledke tudi dejansko uporabijo v praksi, še zlasti če je drugih empiričnih podlag malo ali pa so slabe kakovosti.

Spremljanje akademske in javnopolitične izrabe ESS v znanstvenih publikacijah

Evropska družboslovna raziskava (European Social Survey – ESS¹) je najmlajša med velikimi primerjalnimi anketami splošnega družboslovnega tipa in kot del svojega poslanstva posebej navaja dejavno vlogo pri oblikovanju politik, podprtimi z dokazi, oziroma prenosu akademskih spoznanj na javnopolitično raven. Navezava na področje javnih politik sicer ni posebnost ESS, saj je velik del študij na družboslovnem področju neposredno relevanten za oblikovalce javnih politik kot tudi za splošno javnost in medije (Nederhof, 2006; Kyvik, 2003). Tudi javne raziskovalne agencije, ki akademske raziskave finančno omogočajo, vse bolj poudarjajo pomen uporabe izsledkov v javnopolitične namene (Debackere in Glinzel, 2004). Posebnost ESS je predvsem v tem, da si je med splošnimi primerjalnimi raziskavami najbolj izpostavljeno zastavila cilj, da z uporabo kazalcev družbenega stanja

¹ Dostopno na: <http://www.europeansocialsurvey.org/>.

in delovanja sistemskih politik omogoča kontinuirano in sistematično spremljanje procesov v evropskih državah na vseh relevantnih področjih, s poučkom na spremljanju učinkov teh politik skozi subjektivne zaznave državljanov. Ta »optimizem« temelji predvsem na dejstvu, da so v metodološkem pogledu najbolj prepoznavna značilnosti ESS visoke zahteve glede kakovosti vseh vidikov priprave in izvedbe merskega postopka (ankete), s čimer v praksi dosega najvišjo stopnjo mednarodne primerljivosti podatkov.²

Eden od načinov, da ESS dobi povratno informacijo o svoji javnopolitični vlogi, je spremljanje strukture 86.000 registriranih uporabnikov. Kot je razvidno iz Tabele 1, večina prihaja iz akademskega okolja, prav tako kot večina od približno 4000 uporabnikov v Sloveniji. To je tudi pričakovati, saj ta skupina podatke in orodja ESS uporablja pri svojem raziskovalnem in pedagoškem delu oziroma študiju. Druge skupine so sicer bistveno manjše, a podatek, da je neakademiških uporabnikov ESS približno 4400, je pravzaprav presenetljivo ugoden, saj tu ne gre za uporabnike po »službeni« oziroma »strukturni« dolžnosti, pač pa njihova uporaba nakazuje posebni namen prenosa znanja v prakso, tj. v javne politike, gospodarstvo, državljanске pobude in društva ipd.

Tabela 1: STRUKTURA REGISTRIRANIH UPORABNIKOV PODATKOV ESS, NOVEMBER 2015

Tip uporabnika	vsi registrirani uporabniki ESS	%	uporabniki v Sloveniji	%
študent	54.341	62,9	2.816	74,3
fakultetni raziskovalec ali pedagog	16.950	19,6	754	19,9
doktorski študent	6.721	7,8	61	1,6
zasebni uporabnik	2.361	2,7	-	-
nevladna organizacija	1.586	1,8	21	0,6
vlada, vladna služba	1.525	1,8	39	1,0
zasebno podjetje	1.253	1,5	8	0,2

Vir: Domača stran ESS (http://www.europeansocialsurvey.org/about/user_statistics.html).

V nadaljevanju bomo s pomočjo bibliografskih podatkov natančneje analizirali akademsko izrabo podatkov ESS, posredno pa ocenili tudi njeno javnopolitično izrabo oziroma potencial zanjo v širšem evropskem in slovenskem prostoru. To je mogoče, ker ima ESS poleg statistike registriranih uporabnikov in prenesenih datotek, ki jo zbira Norveški arhiv družboslovnih podatkov (NSD), v svojo organizacijsko strukturo vgrajene tudi druge mehanizme sistematičnega spremljanja izrabe svojih podatkov in orodij.

² Kot priznanje za tovrstni metodološki preboj je raziskava leta 2005 prejela tudi najvišjo evropsko znanstveno priznanje, Descartesovo nagrado.

Tako je na podlagi indeksiranja z iskalnikom Google Scholar vsako leto opravljen sistematični bibliometrični pregled akademskih publikacij ESS in prav podatki, zbrani s temi študijami, so empirična podlaga za analizo v nadaljevanju (za podroben prikaz metodologije in rezultatov glej Malnar in Müller, 2015: 95–168).

Prva raziskava ESS je bila izvedena leta 2002 (do leta 2014 skupno sedem), prva prosto javno dostopna datoteka pa je bila objavljena leta 2003. Na tej časovni točki so se začele pojavljati metodološke in vsebinske publikacije, ki jih je bilo v prvem letu le 11, v letu 2014 pa že 416.³ Hitra rast letnega števila publikacij in tudi primerjave s trendi publiciranja primerljivih raziskav (prav tam) kažejo, da je ESS prinesla značilno dodano vrednost na področje primerjalne analize in se po merilu uporabe uveljavila kot vodilni vir primerjalnih podatkov v Evropi. Razlaga trenda rasti je tako zunanja kot notranja. Po eni strani obstaja nekaj elementov splošnega konteksta, ki pojasnjujejo naraščanje izrabe podatkov primerjalnih družboslovnih raziskav, predvsem vse večja »produktivnost« akademskih avtorjev v zadnjem desetletju in pol kot posledica načina vrednotenja znanstvene uspešnosti (Kyvik, 2003; Guilera in drugi, 2013). Drugi trend, ki vpliva na povečanje izrabe mednarodnih datotek, pa je internacionalizacija, tj. vse večja težnja avtorjev, da nagovarjajo mednarodno akademsko občinstvo, kar se kaže v rasti deleža akademskih publikacij v znanstvenih revijah z angleškega govornega področja (Engels in drugi, 2012). Zaradi svoje visoke metodološke kakovosti, goste časovne vrste, odprtega dostopa in uporabniku prijaznih *online* analitičnih orodij je raziskava ESS med tistimi, ki je v smislu uporabe svojih podatkov najboljše »unovčila« te trende, kot dokazujejo podatki iz letnih bibliometričnih pregledov.

Akademsko izraba raziskave ESS

Kot rečeno, prihaja daleč najštevilčnejša skupina uporabnikov ESS z akademskega področja, pri čemer so z vidika publiciranja aktivni predvsem fakultetni raziskovalci in pedagogi ter doktorski študenti. Gre za strokovnjake z najvišjo ravno teoretičnega in metodološkega znanja, ki imajo ključno oziroma poklicno vlogo pri izdelavi primarnih študij, preglednih analiz ter povzemanju in interpretaciji podatkov. Obenem gre za zelo segmentirano populacijo, saj so akademski avtorji praviloma specializirani za določeno področje ali vidik področja. Eden od pomembnejših ciljev letnih pregledov je zato tudi spremljati, katere akademske skupnosti so največji uporabniki podatkov ESS in katere problematike največkrat analizirajo.

³ Definicija publikacije ESS v letnih bibliografskih pregledih: znanstveni članek, knjiga, poglavje v knjigi, delovno gradivo, poročilo ali diplomsko delo v angleškem jeziku, katerega tematika je bodisi metodološka bodisi vsebinska, pri čemer mora biti v drugem primeru uporabljen vsaj en podatek raziskave ESS na način primarne analize.

Področja, kjer je največ primarnih študij, bodo namreč tudi področja, kjer so mogoče pregledne analize in njihova morebitna javnopolitična izraba.

Skupno število publikacij ESS v letih 2003–2014 je bilo 2705, glede na tip publikacij pa so najbolj obsežna kategorija članki v znanstvenih revijah, ki jih je bilo skupno 1281. Prevlada znanstvenih člankov ni presenetljiva in je bila zaznana tudi v številnih drugih študijah (npr. Kyvik, 2003; Ware in Mabe, 2012; Nederhof, 2006). Druga največja skupina so knjige in poglavja v knjigah (472), delovna gradiva (angl. *working paper*) (470) in konferenčni prispevki (330). Raznolikost publikacij je dobrodošla, saj po ugotovitvah nekatere raziskave nagovarjajo različne dele akademskega občinstva (Fry in drugi, 2009). Ker je večina znanstvenih revij profilirana po akademskih področjih, je njihova tematska struktura lahko tudi podlaga za oceno, v katerih disciplinah je izraba podatkov ESS največja. Že vseskozi je največji delež člankov ESS objavljen v socioloških revijah (35,1%), nato politoloških (19,2%), ekonomskih (11,5%), metodoloških (8,1%), zdravstvenih (6,3%) in psiholoških (5%). Tematike, ki jih avtorji v publikacijah ESS najpogosteje obravnavajo, pa so politika in politična participacija (600 publikacij), imigracije (338), država blaginje in javne politike (289), delo in trg dela (282), subjektivna blaginja (234), družina in družinske vloge (233), socialni kapital (227), makro ekonomske razmere in kriza (222) ter socialne neenakosti (209).

Struktura področij znanstvenih revij in obravnavanih tematik deloma izraža konceptualno zasnovo vprašalnikov ESS, deloma analitične preference skupin akademskih uporabnikov, med katerimi prevladujejo sociologi in politologi, deloma pa dogajanje v širšem družbenem kontekstu. Opaziti je tudi nekatere regionalne preference, kot na primer pogostejšo obravnavo tematike delovanja države blaginje med skandinavskimi avtorji, tematike imigracij med avtorji držav EU-15 ter tematike zdravstvenih neenakosti med vzhodnoevropskimi avtorji, tudi v Sloveniji (npr. Ule in Kurdija, 2013). Medčasovni trendi pa kažejo na naraščanje števila publikacij, ki obravnavajo tematiko imigracij, ter makroekonomsko situacijo v navezavi na delovanje države blaginje. To nakazuje, da so tako vprašalniki ESS kot akademski uporabniki občutljivi za družbeni kontekst, saj se avtorji vse intenzivneje usmerjajo v analizo dveh tematik, ki sta trenutno v evropskem prostoru najbolj pereči – imigracije in multikulturalizem ter ekonomska kriza oziroma globalna ekonomska tekma in njeni lokalni učinki – s čimer vzpostavljajo tudi potencial za informiranje javnopolitičnih akterjev, ki delujejo na teh področjih.

Javnopolitična izraba raziskave ESS v publikacijah

V letnih bibliografskih pregledih ESS je posredno izmerjen tudi potencial javnopolitične izrabe. Za oceno številčnosti javnopolitičnih vsebin v publikacijah je uporabljena preprosta in robustna kvantitativna mera – število

ključnih besed »javna politika« oz. »javne politike« (angl. *policy, policies*). Ne gre torej za merjenje javnopolitične uporabe rezultatov ESS v praksi, pač pa za ugotavljanje številčnosti javnopolitičnih omemb v ESS publikacijah, ki bi lahko predstavljale okvir bodočih preglednih študij.

Kot kažejo podatki, je potenciala za tovrstno rudarjenje precej. V 1488 publikacijah ESS, ki jih je bilo mogoče pridobiti in analizirati, je bila ključna beseda uporabljena v 79% publicističnih enotah, in sicer povprečno desetkrat. Skupno število omemb javne politike je bilo najmanj 15.439, pri čemer ni upoštevanih več kot 99 ponovitev na posamezno publikacijo. Na podlagi teh števil je mogoče ugotoviti, da je v akademskih publikacijah ESS močno izražen element javnopolitičnih vsebin oziroma da obstaja močna težnja avtorjev po formulaciji izsledkov, sklepov, priporočil ipd., ki bi bili lahko zanimivi za javnopolitične uporabnike. Samo število ključnih besed torej neposredno ne kaže stopnje njihove uporabnosti v javnih politikah, nedvomno pa izraža visoko stopnjo javnopolitične angažiranosti med avtorji ESS. Analiza je nadalje pokazala, da omenjanje javnih politik v publikacijah ni le posplošeno, pač pa so javnopolitične omembe v dveh tretjinah primerov specifične oziroma področne. Največkrat se nanašajo na področje blaginjske politike (320 publikacij), ekonomske (225), imigrantske (215) in družinske politike (111).

Ta štiri področja javnih politik so torej tista, katerih izvajalce in oblikovalce bi bilo mogoče na podlagi podatkov ESS najbolj izčrpno informirati. Logičen začetni korak na vsakem od področij bi bila izdelava splošnega tematskega pregleda z uporabo prej predstavljenih metod bodisi znotraj ESS bodisi kot priporočilo javnopolitičnim uporabnikom. ESS vsebuje določen delež vprašanj (približno 100), ki vsebujejo elemente za neposredno evaluacijo ali usmerjanje določenih politik, predvsem na področju blaginje, imigracij in kazenskega prava. Gre za vprašanja o tem, »kaj naj vlada stori« v zvezi z določeno problematiko, o zadovoljstvu z delovanjem vlade in države na določenih področjih⁴, zadovoljstvu z delovanjem državnih organov⁵, zaželenim ravnanjem vlade na določenih področjih (tj. zaželenih javnopolitičnih usmeritvah⁶), z zakonodajnimi rešitvami⁷ in podobno (za podrobnejši pregled vprašanj v raziskavah ESS glej Toš, 2012). Vendar pa so javnopolitično relevantna tudi vsa ostala vprašanja in moduli, saj dejavniki, kot so subjektivna blaginja in zadovoljstvo, zaupanje, vrednote in stališča itd., oblikujejo normativno okolje oziroma javnopolitični kontekst.

⁴ »Povejte, kako učinkovito se vam zdi zagotavljanje zdravstvenega varstva v Sloveniji z vidika porabe časa in denarja.«

⁵ »Kako zadovoljni ali nezadovoljni ste bili z odnosom policije do vas ob zadnjem takem dogodku?«

⁶ »Če bi vlada morala izbirati med višjimi davki za več podpore socialnim programom ali nižjimi davki ter manj podpore socialnim programom, kaj bi po vašem mnenju morala storiti?«

⁷ »Policija bi morala imeti pravico, da nekoga, ki je osumljen načrtovanja terorističnega napada v Sloveniji, zadrži v priporu, dokler ni prepričana, da ni vpleten.«

Močno težnjo ESS po javnopolitični relevantnosti nakazuje tudi dejstvo, da skuša raziskava v okviru svojega diseminacijskega delovanja nagovarjati oblikovalce javnih politik tudi z nekaterimi drugimi, bolj neposrednimi kanali, kot so organizacija javnopolitičnih seminarjev, kjer se soočijo akademski in javnopolitični strokovnjaki z določenega področja ter s prikazi svojih rezultatov v obliki enostavnih, hitro razumljivih publikacij, dostopnih tudi širši javnosti.

Perspektive akademske in javnopolitične izrabe ESS v Sloveniji

V zadnjem delu se bomo osredotočili na izrabo podatkov in rezultatov ESS v Sloveniji. Pomen raziskave ESS za slovenski prostor je predvsem v pridobivanju metodološko zanesljivih indikatorjev stanja in dinamike stališč na različnih družbenih področjih ter v možnosti sistematične in veljavne primerjave Slovenije z evropskimi državami. Akademska skupnost je prepoznala ta potencial predvsem pri svojem pedagoškem delu, kot smo lahko videli iz strukture uporabnikov (Tabela 1), prav po zaslugi tovrstne izrabe pa je število registriranih uporabnikov ESS je po glavi prebivalca najvišje prav v Sloveniji.

54

Po drugi strani pa število znanstvenih publikacij zaradi majhnosti slovenskega družboslovnega prostora ne more dohajati intenzivne pedagoške izrabe. Kot kaže bibliografska študija, so prvi avtorji publikacij ESS (v angleškem jeziku) v obdobju 2003–2014 iz približno 50 držav; več kot 100 publikacij so prispevali avtorji iz Velike Britanije (363), Nemčije (319), ZDA in Kanade (272), Nizozemske (245), Belgije (164), Švedske (150), Španije (137) in Italije (106). Gre praviloma za večje zahodnoevropske evropske države z velikim številom družboslovnih raziskovalcev in akademikov. Med vzhodnoevropskimi avtorji jih je največ iz Poljske (60), Estonije (52) in Madžarske (32), prvih avtorjev z domicilom v Sloveniji pa je 21. To je v absolutnem smislu manj, na glavo prebivalca pa primerljivo s podatki iz zahodnoevropskih držav. Številka je morda tudi nekoliko podcenjena, saj se po izsledkih nekaterih študij v mednarodnih večavtorskih publikacijah vzhodnoevropski avtorji manj verjetno pojavljajo kot prvi avtorji (Teodorescu in Andrei, 2011).

Naš argument pa je, da relativno majhno število publikacij ESS slovenskih avtorjev z vidika nekoga, ki želi opraviti sistematičen pregled primerjav Slovenije z evropskimi državami na nekem področju, ne predstavlja problema oziroma omejitve. Slovenija je namreč vključena v mednarodne primerjave v neprimerno večjem obsegu, kot ga kaže število avtorjev z domicilom v Sloveniji, in sicer v okoli 1500 publikacij. To je velik analitični kapital, še zlasti ker prav primerjave med državami predstavljajo najboljši nadomestek za naključnostne kontrolirane eksperimente, s katerimi se po navadi

preverja javnopolitične ukrepe (Haynes in drugi, 2012) in ki jih praviloma težko izvesti na ravni celotne družbe. Z vidika potenciala za pregledno analizo ali vsebinsko rudarjenje je zato kazalnik o vključenosti države v publikacije precej pomembnejši kot število prvih avtorjev iz te države.

Poglavitni razlog visoke vključenosti Slovenije je redno izvajanje meritev.⁸ Število sodelujočih držav v prvih sedmih valovih raziskave ESS (v letih 2002–2014) se je gibalo med 22 in 31, Slovenija pa je ena od 16 držav, ki so izvedle vseh sedem meritev.⁹ Države, ki eno ali več meritev izpustijo, so s tem izključene iz določenega segmenta primerjav, saj s tem izpustijo tudi časovno točko in dva tematska modula ESS. Tako nastanejo velike razlike v potencialu za pregledne primerjalne analize, saj je na primer Nemčija vključena v 73,7% vseh študij oziroma publikacij ESS, Albanija in Kosovo pa v manj kot 1%. Poleg števila meritev obstajajo tudi nekateri drugi dejavniki, ki vplivajo na analitično vključenost držav, na primer visoki deleži manjkajočih odgovorov, manjkajoči kontekstualni podatki, neprimerna tipologija države, premajhna velikost analitičnih skupin (npr. imigrantov) in podobno.

Nekatere države imajo tudi višjo primerjalno vrednost kot druge glede na tipične problematike, ki jih obravnavajo avtorji publikacij ESS. Na primer, kljub temu da so izvedle le polovico ali celo manj valov ESS, so Grčija, Italija in Luksemburg v publikacije vključene nesorazmerno pogosto. Gre za države, pri katerih se zgoščajo tematsko in tudi javnopolitično »privlačne« lastnosti, ki povečujejo njihovo primerjalno vrednost in s tem vključitev v analize. Take lastnosti so na primer članstvo v Evropski uniji (glej npr. Hafner-Fink in drugi, 2013), s katerim je povezana tudi lahka dostopnost standardiziranih kontekstualnih podatkov, predvsem pa članstvo v EU-15, torej v skupini zahodnoevropskih držav, za katere so značilni največji problemi, povezani z imigracijami, dve med njimi pa se soočata tudi s hudo ekonomsko recesijo.

Slovenija je vključena v 56,1% publikacij ESS oziroma primerjav, s čimer je ob Poljski in Madžarski najbolj analizirana vzhodnoevropska država. To je, kot rečeno, velik potencial za pregledno akademsko in javnopolitično izrabo, vendar ne na vseh tematskih in geografskih področjih enako. Kar zadeva geografske primerjave, se Slovenija v analizah najpogosteje pojavlja v kombinaciji z vzhodnoevropskimi, mediteranskimi in skandinavskimi državami (Tabela 1, stolpec A). To je deloma posledica dejstva, da so te države sodelovale v velikem številu valov ESS, deloma pa gre tudi za preferenčno grupiranja držav pri avtorjih. Nekaj manj je Slovenija vključena v

⁸ Raziskavo vsaki dve leti izvaja Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij pri Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Nacionalni koordinator ESS za Slovenijo je dr. Slavko Kurdija.

⁹ Ostale države so: Belgija, Danska, Finska, Francija, Irska, Madžarska, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugalska, Španija, Švedska, Švica in Velika Britanija.

primerjave s skupino zahodnoevropskih držav, ki prevladujejo v stolpcu B in ki jih avtorji pogosto zgolj medsebojno primerjajo, še zlasti če gre za problematiko migracij. V stolpcu C pa prevladujejo države, ki so izvedle le del valov ESS, zato je potencial primerjav z njimi bistveno manjši kot v prvih dveh skupinah.

Tabela 2: ZVEZA MED ANALITIČNO VKLJUČENOSTJO SLOVENIJE IN DRUGIH DRŽAV ESS (PEARSONOV KOEFICIENT)

A		B		C	
Poljska	0,832	Nizozemska	0,593	Rusija	0,357
Madžarska	0,808	Švica	0,580	Luksemburg	0,355
Češka	0,688	Nemčija	0,579	Izrael	0,339
Portugalska	0,677	Irska	0,568	Latvija	0,315
Finska	0,653	Francija	0,565	Hrvaška	0,277
Španija	0,636	Velika Britanija	0,561	Romunija	0,274
Estonija	0,635	Grčija	0,481	Islandija	0,268
Švedska	0,619	Bolgarija	0,464	Turčija	0,256
Danska	0,610	Avstrija	0,431	Italija	0,246
Belgija	0,609	Ciper	0,429	Litva	0,180
Norveška	0,609			Kosovo	0,056
Slovaška	0,608			Albanija	0,024
Albanija	0,024				

Vir: Letne ESS Google Scholar študije.

Ko gre za tematska področja, je Slovenija najpogosteje vključena v študijah, ki obravnavajo politični sistem in participacije, imigracije, subjektivno blaginjo, blaginjske politike in socialni kapital (100 ali več publikacij, Tabela 3). Gre za tematike, ki jih avtorji ESS tudi sicer najpogosteje analizirajo, pogosto z javnopolitičnimi poudarki. Pri ostalih tematikah je število primerjalnih publikacij med 10 in 94, kar je še vedno obseg, ki bodisi omogoča soliden razpon primerjav ali pa vsaj informativni vpogled. Še zlasti zato, ker so vsa števila podcenjena, saj ni upoštevan precejšen del plačljivih publikacij (približno 15 % člankov ter večina knjig in poglavij v knjigah), prav tako v seštevek še ni vključeno leto 2015. Vendar pa tabela dobro pokaže razmerja med tematikami, ki so dokaj stabilna, število publikacij pa je seveda z vsakim letom večje.¹⁰

¹⁰ Tematike, ki jih obravnava 21 publikacij, katerih prvi avtorji imajo domicil v Sloveniji, so: zaupanje policiji, sodstvu, korupcija (6), socialni kapital, zaupanje soljudem (5), družbena participacija, državljanstvo (4), subjektivna kakovost življenja (2), mladina (1), tranzicija (1) in metodologija (1).

Tabela 3: OBSEG PUBLIKACIJ ESS Z ANALITIČNO VKLJUČENOSTJO SLOVENIJE PO TEMATSKIH PODROČJIH

Tematika	Število publikacij, v katerih je vključena Slovenija.
Politični sistem, participacija, demokracija	194
Imigracije, priseljenci, multikulturalizem	128
Subjektivna blaginja, sreča, zadovoljstvo	121
Blaginjski sistem, blaginjske politike	100
Socialni kapital, zaupanje, socialna opora	100
Družina, družinske vloge	94
Ekonomija, ekonomske razmere, kriza	88
Kultura, vrednote	79
Zdravje, subjektivno zdravje	68
Družbene neenakosti, razredi, sloji	64
Starostne skupine, starejši, mladi	59
Državljanstvo, družbena participacija	54
Spoli, neenakosti med spoloma, spolne manjšine	53
Kriminaliteta, korupcija, kazensko pravo	44
Izobraževanje, izobraževalni sistem	40
Mediji, internet	38
Vera, vernost, Cerkev	31
Evropa, Evropska unija	18
Tranzicija, postsocializem	12
Okolje	10

Vir: Letne ESS Google Scholar študije.

Kljub podcenjenosti števila publikacij pa je nekaj tematik (tiste na koncu prikaza), ki jih na podlagi podatkov ESS za zdaj ni mogoče resneje obdelovati, saj je število analiz premajhno. Razlog je lahko nezanimanje avtorjev ali pa odsotnost ustreznih kazalnikov v raziskavi. Največji tovrstni očitak ESS se nanaša na slabo oziroma skoraj nikakršno obravnavanje okoljske problematike in tudi digitalne revolucije (Malnar in Müller, 2015: 73). ESS bo prvi problem skušala odpraviti z modulom Klimatske spremembe, ki bo izveden v letu 2016, kar pa obenem pomeni, da lahko večje število publikacij pričakujemo šele čez nekaj let.¹¹

Kot je bilo rečeno, so članki v revijah lahko tudi podlaga za določanje akademskega področja, ki mu pripadajo avtorji publikacij. Slovenija je daleč največkrat vključena v analize oz. članke, ki jih objavljajo znanstvene revije

¹¹ Za mednarodne primerjave Slovenije na področju okoljskih vrednot je mogoče uporabiti rezultate raziskav ISSP, kjer Slovenija prav tako redno sodeluje in kjer je bil modul Okolje (Environment) prvič izveden že leta 1993 (www.issp.org).

sociološkega področja (201), precej pa tudi revije s področja politologije (91) in ekonomije (75) ter deloma zdravja in zdravstvenega varstva (41). To nakazuje, da je Slovenija primerjalno zanimiva predvsem iz perspektive teh treh akademskih disciplin.

Zadnji prikaz se nanaša na področje javnopolitičnih omemb (Tabela 4). Tu je Slovenija najbolj vključena v publikacije, ki vsebujejo omembe blaginjske politike ter nato priseljske in ekonomske. Vključena je tudi v večje število publikacij, ki omenjajo javne politike na splošno. Z vidika vsebinskega rudarjenja so torej to področja, kjer je posebej pričakovati največ javnopolitičnih ugotovitev, kar pa ne pomeni, da bi morebitni sistematičen pregled publikacij na nekam področju omejili le na tiste, ki posebej vsebujejo omembe sektorskih politik.

Tabela 4: ANALITIČNA VKLJUČENOST SLOVENIJE GLEDE NA PODROČJE JAVNOPOLITIČNE OMEMBE

Področje javnopolitične omembe	Število publikacij, v katerih je vključena Slovenija
Blaginjska politika	179
Imigracijska politika	105
Ekonomska politika	61
Družinska politika	48
Politika trga dela	38
Evropska politika	29
Kazenska politika	16
Zdravstvena politika	14
Javna politika - splošno	245

Vir: Letne ESS Google Scholar študije.

Problem dostopnosti znanstvenih publikacij

Ko govorimo o potencialu za pregledno analizo velikega števila član- kov in drugih vrst publikacij, se ob koncu ne moremo izogniti problematiki njihove dostopnosti. Ta je z vidika uporabnika seveda tehnični predpogoj, da tovrstni pregled lahko opravi, ob tem pa nikakor ne more predpostaviti, da je dostop po pravilu prost. Nasprotno, podatki iz bibliografske študije ESS kažejo, da je dostop za vse uporabnike v precejšnjem obsegu omejen oziroma plačljiv, še zlasti pa to velja za neakademske uporabnike. Od vseh zajetih publikacij jih je bilo iz univerzitetnega računalnika dostopnih 75%, iz domačega pa 39%. Ob tem se kažejo velike razlike med kategorijami publikacij (Tabela 5). Medtem ko za veliko večino delovnih gradiv in tudi poročil velja, da so odprtega tipa, pa knjige ali poglavja v knjigi praviloma

niso brezplačno dostopne. Približno 54% knjig je sicer deloma dostopnih v obliki predogleda omejenega števila strani, kar pa je lahko koristno zgolj v informativne namene, ne pa za namene preglednih analiz.

Tabela 6: MOŽNOST DOSTOPA DO PUBLIKACIJ ESS (NOVEMBER 2015, N = 2320)

	Prost dostop iz univerzitetnega (FDV) računalnika v %	Prost dostop iz domačega računalnika v %
Članek v znanstveni reviji	84,4	21,7
Monografija ali poglavje v monografiji	23,0	14,6
Delovno gradivo	96,2	94,4

Vir: Letne ESS Google Scholar študije.

Z vidika slednjih so daleč najpomembnejša kategorija znanstveni članki, ki tudi sicer veljajo za najuglednejšo, najbolj aktualno, najbolj verodostojno in tudi daleč najbolj množično obliko znanstvenega publiciranja. Britanska študija je na primer v meritvi avgusta 2012 našela približno 28.100 aktivnih znanstvenih revij, v katerih je letno objavljenih skupno med 1,7–1,8 milijona znanstvenih člankov (Ware in Mabe, 2012), število pa ves čas raste. V drugi študiji je 93,7% britanskih raziskovalcev ocenilo članke v znanstvenih revijah kot zelo pomembno obliko diseminacije na njihovem področju, konferenčne prispevke je tako ocenilo 34,3%, znanstvene monografije pa 33,6% (Fry in drugi, 2009). Obenem so članki v revijah zaradi svoje ekono- mične in dokaj standardizirane oblike tudi najbolj tehnično primerni za pregledno analizo, zato je še toliko pomembnejši podatek v tabeli, ki kaže na veliko razliko v možnosti dostopa med akademskimi in neakadetskimi uporabniki. Iz računalnika FDV je dostopnih do skoraj 85% člankov ESS, iz domačega (kot simulacija neakademskega uporabnika) pa le do slabih 22%.

Ko gre za izvedbo preglednih analiz, za akademskega uporabnika dostop do znanstvenih člankov ni večji problem, saj je prek (dragih) naročniških shem univerz dostopnih velik del relevantnih znanstvenih revij. Nasprotno pa je za neakademske uporabnike izvedba preglednih analiz mogoča le ob nakupu več kot sto ali celo več tisoč publikacij, pri čemer je povprečna cena nakupa članka novembra 2015 znašala 33 evrov (podobna je tudi cena nakupa poglavja iz knjige). Res je, da imajo neakademiški uporabniki lahko prost dostop do delovnih gradiv, ki so pogosto manj dodelane verzije bodo- čih člankov v revijah, a ker gre za publikacije brez recenzentske preverbe, jih je mogoče uporabiti predvsem v informativne namene. Enako velja za delno dostopne knjige, a ne eno ne drugo ne zadovoljuje pogojem siste- matičnega in temeljitega pregleda. Edina prava alternativna plačilu je tako povezava neakademiških uporabnikov z akademskim izvajalcem, ki bi imel

dostop do publikacij prek univerzitetnih računalnikov (za pomen prostega dostopa v slovenskem prostoru glej: Štebe in Bezjak, 2014).

Mogoče pa je, da bo situacija že v nekaj letih precej drugačna, saj so v zadnjem obdobju zahteve po prostem dostopu do podatkov, pridobljenih z javnimi sredstvi, vse večje in vse bolj formalizirane. Za zdaj se pobude bolj osredotočajo na podatkovne baze kot na njih temelječe znanstvene publikacije, a kot kaže, so tudi pri tem vidni premiki, saj je bilo za leto 2014 iz domačega računalnika dostopnih bistveno več znanstvenih člankov (33,8%) kot na primer leta 2011 (15,1%). Treba pa bo počakati še nekaj meritev oziroma let, da bomo lahko zanesljivo govorili o spremembi publicistične paradigme, kjer zdaj še močno prevladuje plačljiv dostop do člankov.

Sklep

ESS kot splošna družboslovna raziskava ne ponuja predvsem orodij oziroma kazalnikov za neposredno evaluacijo določenih javnopolitičnih ukrepov, čeprav je manjši del vprašanj tudi takih. Vendar pa to niti ni poglobilni namen ESS, ko gre za javnopolitično relevantnost. Ukrepi so namreč le en, najbolj konkreten element javnih politik, teoretiki pa izpostavljajo še dva splošnejša, prav tako ključna nivoja oblikovanja javnih politik, konceptualnega ter specifične programske vsebine oziroma cilje (Hall, 1993). Na tej ravni ESS vsekakor ponuja močna orodja (kazalnike) za evaluacijo splošnejših usmeritev in ciljev javnih politik, tako v osrednjem longitudinalnem delu vprašalnika kot v tematskih modulih. Ob tem ne gre pozabiti, da je v primeru Slovenije kot članice EU poleg nacionalnega pomembna tudi evropski javnopolitični kontekst (kot primer glej Fink Hafner, 2014). Vrednote, stališča in javno mnenje nasploh so pomembna javnopolitična dejavnika, saj predstavljajo kontekst oblikovanja javnih politik oziroma strukturni okvir možnih rešitev za javnopolitične probleme. Javnopolitični ukrepi praviloma ne morejo biti uspešni, če niso prilagojeni razporejenosti javnosti in uokvirjeni na način, ki ustreza konkretnemu družbenemu prostoru (Campbell, 1998: 394–398). Kot kaže nedavna pregledna analiza odnosa javnega mnenja in oblikovanja javnih politik, je zveza med njima vidna v treh četrtinah študij in je tem močnejša, kolikor bolj je problematika za javnost pomembna (Burnstein, 2014). Vlada oziroma vladajoči politični akterji se po ugotovitvah številnih študij ves čas (seveda pa ne izključno) odzivajo na aktualna ali pričakovana stališča javnosti, in to toliko bolj, kolikor večji del javnosti problematika zadeva. Najnovejši primer v Evropi in Sloveniji je gotovo problematika migracij, kjer bo raziskava ESS v prihodnjih letih ponudila odlično možnost tovrstne analize.

Z vidika akademskih in javnopolitičnih uporabnikov v Sloveniji ESS ponuja široko možnost sistematičnih mednarodnih primerjav, tako v smislu

preizkušanja teoretičnih modelov in preverjanja hipotez kot v smislu analize možnosti doseganja javnopolitičnih ciljev ali določanja realističnih strateških usmeritev glede na normativno strukturno okolje. Na redno sodelovanje Slovenije v ESS in podobnih raziskavah lahko torej gledamo tudi kot na »pametno« akademsko in javnopolitično investicijo. Majhne države z relativno majhnim številom družboslovnih analitikov si z rednim uvrščanjem v mednarodne datoteke lahko zagotovijo »nesorazmerno« obsežne, aktualne in metodološko kakovostne povratne informacije v obliki analize družbenih procesov in trendov, ki jih zanje »proizvaja« celotna mednarodna akademska skupnost. Pogoj, da se ta kapital izkoristi, pa je narediti naslednji korak, torej investirati čas in sredstva v to, da se informacije na nekem področju pregleda, sistematizira in sintetizira, saj je ta analitični potencial za zdaj pretežno neizkoriščen.

V zaključku lahko tudi rečemo, da je osnovna premisa prispevka na nek način nenavadna, saj raziskava oziroma podatkovni vir ni tipično izhodišče za pregledne analize. Praviloma je izhodišče nek koncept oziroma raziskovalno vprašanje, na primer odnos slovenske javnosti do sistema blaginje v primerjalni perspektivi. V tem primeru bi običajno iskali študije, ki obravnavajo to tematiko, ne glede na podatkovni vir. Zakaj bi se torej omejili le na publikacije, ki temeljijo prav na podatkih ESS? Odgovor je, da za to vsekakor ni nujne potrebe, obenem pa taka omejitev prinese nekatere analitične prednosti. Z vključitvijo širšega niza raziskav bi gotovo dobili dodatno širino v populaciji znanstvenih študij, s čimer bi dosegli večjo stopnjo »izčrpnosti« sistematskega pregleda. Obenem pa bi s tem povečali razpon v kakovosti študij in vnesli precejšnjo metodološko variabilnost, saj je raven standardiziranosti mednarodnih primerjav znotraj ESS precej večja kot v primeru, da raziskave kombiniramo. Dodatna prednost pri uporabi publikacij, temelječih na eni raziskavi, je tudi standardizacija spremenljivk in s tem večja primerljivost študij, kar omogoča celo uporabo najhitrejše in najenostavnejše metode štetja glasov ter tako olajša narativno sintezo rezultatov. Z vidika preglednih študij je zato omejitev na ESS dobra rešitev predvsem pri tematikah, analiziranih v številnih publikacijah (blaginja, imigracije, delo, družina ipd.), pri ostalih pa je treba uporabiti tudi publikacije, ki temeljijo na drugih raziskavah.

LITERATURA

- Arksey, Hilary and Lisa O'Malley (2005): Scoping Studies: Towards a Methodological Framework. *International Journal Social Research Methodology*, 8 (1): 19–32.
- Burnstein, Paul (2014): The Impact of Public Opinion on Public Policy: A Review and an Agenda. *Political Research Quarterly*, 56 (1): 29–40.

- Campbell, John L. (1998): Institutional Analysis and the Role of Ideas in Political Economy. *Theory and Society* 27 (3): 377–409.
- Debackere, Koenraad and Wolfgang Glanzel (2004): Using a bibliometric approach to support research policy making: The case of the Flemish BOF-key. *Scientometrics*, 59: 253–276.
- Engels, Tim, Ossenblok Tryuiken and Eric Spruytc (2012): Changing publication patterns in the Social Sciences and Humanities, 2000–2009. *Scientometrics*, 93 (2): 373–390.
- Fischer, Arnout, Meike Wentholt, Gene Rowe and Lynn Frewer (2013): Expert involvement in policy development: A systematic review of current practice. *Science and Public Policy*, 41 (3): 1–12.
- Fry, Jenny, Charles Oppenheim, Claire Creaser, William Johnson, Mark Summers, Sonya White, Geoff Butters, Jenny Craven, Jill Griffiths and Dick Hartley (2009): Communicating knowledge: How & why UK researchers publish & disseminate their findings. Supporting paper 3: Report and analysis of researcher survey. Loughborough University.
- Gandomi, Amir and Murtaza Haider (2015): Beyond the hype: Big data concepts, methods, and analytics. *International Journal of Information Management*, 35 (2): 137–144.
- Hall, Peter (1993): Policy Paradigms, Social Learning, and the State. *Comparative Politics* (April): 275–296.
- Hafner-Fink, Mitja, Brina Malnar and Samo Uhan (2013): The national contexts of post-national citizenship. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 49(6): 867–901.
- Harden, Angela (2010): Mixed Methods Systematic Reviews: Integrating. Quantitative and Qualitative Findings. *FOCUS – Technical Brief No. 25*.
- Kyvik, Svein (2003): Changing trends in publishing behavior among university faculty, 1980–2000. *Scientometrics*, 58 (1): 35–48.
- Malnar, Brina and Karl Müller (2015): Surveys and Reflexivity. A Second-Order Analysis of the European Social Survey (ESS), Edition echoraum, Wien.
- Nederhof, Anton (2006): Bibliometric monitoring of research performance in the Social Sciences and the Humanities: A review. *Scientometrics*, 66 (1): 81–100.
- Oliver, Sandy, Angela Harden, Rebecca Rees, Jonathan Shepherd, Ginny Brunton, Jo Garcia and Ann Oakley (2005): An emerging framework for including different types of evidence in systematic reviews for public policy. *Evaluation*, 11 (4): 428–446.
- Oliver, Kathryn, Simon Innvar, Theo Lorenc, Jenny Woodman and James Thomas (2014): A systematic review of barriers to and facilitators of the use of evidence by policymakers. *BMC Health Services Research*, 14 (2).
- Peng, Tai-Quan, Lun Zhang, Zhi-Jin Zhong and Jonathan Zhu (2013): Mapping the Landscape of Internet Studies: Text Mining of Social Science Journal Articles 2000–2009. *New Media & Society*, 15 (5): 644–664.
- Petticrew, Mark and Helen Roberts (2006): Systematic reviews in the social sciences. A practical guide. Blackwell, Malden, Massachusetts.

- Roelfs, David, Eran Shor, Louise Falzon, Karina Davidson and Joseph Schwartz (2013): Meta-Analysis for Sociology – A Measure-Driven Approach. *Bulletin of Sociological Methodology*, 117 (1): 75-92.
- Schlosser, Ralf (2006): The Role of Systematic Reviews in Evidence-Based Practice, Research, and Development. *FOCUS – Technical Brief No. 15*.
- Smit, Eefke and Mauritus van der Graaf (2012): Journal article mining: the scholarly publishers' perspective *Learned Publishing*, 25 (1): 35-46.
- Štebe, Janez in Sonja Bezjak (2014): Nastavki odprtih podatkovnih zbirk kot podlaga za družboslovno in humanistično raziskovanje. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 54 (1/2): 8-16.
- Teodorescu, Daniel and Andrei Tudorel (2011): The growth of international collaboration in East European scholarly communities: a bibliometric analysis of journal articles published between 1989 and 2009. *Scientometrics*, 89 (2): 711-722.
- Thomas, Helen, Donna Ciliska, Maureen Dobbins and Micucci, S. (2004): A Process for Systematically Reviewing the Literature: Providing the Research Evidence for Public Health Nursing Interventions. *Worldviews on Evidence-Based Nursing*, 1 (3): 176-184.
- Thomson, Hilary (2013): Improving Utility of Evidence Synthesis for Healthy Public Policy: the Three Rs (Relevance, Rigor, and Readability [and Resources]): *American Journal of Public Health*, 103 (8): e17-e23.
- Toš, Niko (ur.) (2012): Vrednote v prehodu V Slovenija v evropskih primerjavah: evropska družboslovna raziskava 2002-2010 (Dokumenti SJM, 19): Wien, Echoraum; Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK.
- Ule, Mirjana and Slavko Kurdija (2013): Self-rated health among women and their assessment of the health care system. *Zdravstveno varstvo*, 52 (2): 87-98.
- Varda, Danielle, Ann Shoup and Sara Miller (2012): A Systematic Review of Collaboration and Network Research in the Public Affairs Literature: Implications for Public Health Practice and Research. *American Journal of Public Health*, 102 (3): 564-571.
- Ware, Mark and Michael Mabe (2012): The STM report on scientific and scholarly journal publishing. Dostopno na: <http://www.stm-assoc.org/industry-statistics/the-stm-report/>.